

Tandhälsa och tandläkarbesök i SCB:s Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)

Göran Nordström

Hans Sundberg

Under de senaste 20 åren har tandhälsan i befolkningen förbättrats kraftigt. Tandläkarbesöken har blivit tätare och det är färre som har nedsatt tuggförmåga eller som saknar egna tänder. Detta visar en jämförelse av uppgifter från Statistiska centralbyråns årliga undersökningar av levnadsförhållanden (ULF).

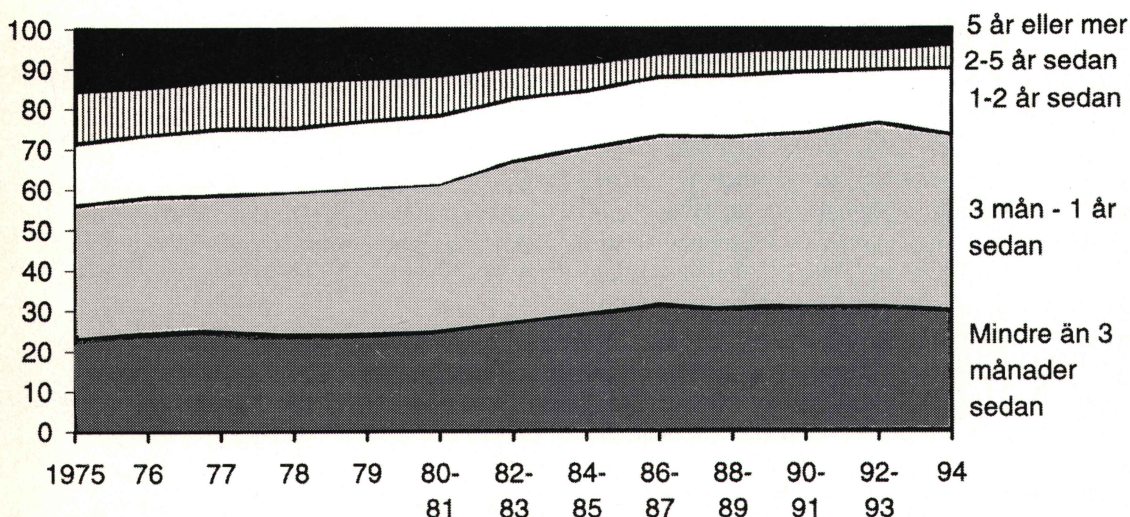
Göran Nordström är sociolog och verksam som utredare vid Välfärdsprogrammet, Statistiska centralbyrån och Hans Sundberg, medicinalråd med ansvar för tandvårdsfrågor i Socialstyrelsen.

lysera välfärden i Sverige inom olika välfärdsområden, såsom hälsa och vårdutnyttjande, boende, sysselsättning, arbetsmiljö, fritid, sociala relationer, utsatthet för våld, stöld och skadegörelse m m. Förutom rena intervjuuppgifter inhämtas även uppgifter om inkomster, skatt, studiemedel, bostadsbidrag, sociala bidrag m m från olika register. Undersökningarna kompletteras dessutom årligen med uppgifter från SCB:s Dödsorsaksregister, vilket är av särskilt värde för den medicinska forskningen.

I ULF mäts tandvårdsutnyttjande genom olika frågor om besöksfrekvens hos tandläkare samt om man brukar besöka tandläkare regelbundet. Tandhälsan uppmäts vart åttonde år genom frågor angående tuggförmåga samt förekomst av löständer och tandimplantat.

Figur 1 visar andelar av befolkningen som under respektive år 1975-1993 besökte tandläkare i olika besöksintervall.

SCB:s Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) är världsunika. Sedan starten 1975 har ungefär 150 000 intervjuer genomförts. ULF syftar till att mäta och ana-

Figur 1. Senaste besöket hos tandläkare under 1975-89. Andelar av befolkningen 16-74 år. Procent.

Nästan alla vuxna, nio av tio, besöker tandläkare regelbundet

Sedan mitten av 1970-talet har det blivit allt vanligare med täta besök hos tandläkare. Under samma tid har också andelen som inte besökt tandläkare på minst 5 år minskat avsevärt. Dock märks ett trendbrott med en oroande tendens till nedgång 1994. Huruvida denna nedgång är tillfällig eller ej kan 1995 års ULF kanske ett tydligare svar på när registret blir färdigt för bearbetning.

Nästan alla vuxna, nio av tio, besöker tandläkare regelbundet (framgår ej av figur 1). Det gäller åtmins-

tone i åldrar upp till 64 år. Därefter avtar andelen som gör regelbundna besök och i åldersgruppen 65-74 år är det åtta av tio som regelbundet besöker tandläkare. I åldersgruppen 75-84 år gör drygt varannan regelbundna besök hos tandläkare, medan extremt få 85 år eller äldre beräknas besöka tandläkare regelbundet.

Alltjämt stora socioekonomiska skillnader i tandhälsan

Som mått på tandhälsa används i ULF avsaknad av egna tänder (tandlöshet), förekomst av enbart egna tänder, nedsatt tuggförmåga samt förekomst av tandprotes och tandimplantat.

År 1988-89 saknade 6 procent av befolkningen egna tänder, Vilket är en halvering sedan 1975 och utveck-

Tabell 1. Personer som saknar egna tänder respektive som enbart har egna tänder 1975, 1980-81 resp 1988-89. Procent före och efter köns- och åldersstandardisering.

	Inga egna tänder						Enbart egna tänder					
	1975		1980-81		1988-89		1975		1980-81		1988-89	
	pro- cent	stand pct ¹	pro- cent	stand pct	pro- cent	stand pct	pro- cent	stand pct	pro- cent	stand pct	pro- cent	stand pct
Alla 16-74 år	15,4		11,4		6,4		71,8		77,4		83,6	
Män	13,1		9,9		5,6		73,3		78,3		84,7	
Kvinnor	17,5		12,9		7,3		70,3		76,6		82,6	
<i>Åldersgrupp</i>												
16-44 år	2,0		1,0		0,3		93,8		96,0		97,8	
45-64 år	22,3		15,6		7,9		54,7		65,0		75,3	
65-74 år	52,1		44,2		28,6		25,3		30,0		43,8	
<i>Socioekonomisk grupp</i>												
Ej facklärd arbetare	22,6	21,2	18,8	17,6	12,0	11,1	60,6	62,0	67,3	68,8	74,4	75,5
Facklärd arbetare	13,8	16,2	11,6	13,3	7,3	8,8	70,9	67,4	75,0	72,3	83,5	81,4
Lägre tjänstemän	6,8	9,9	4,8	6,9	3,3	3,6	84,3	79,0	85,8	81,4	86,0	85,2
Mellan- och högre tjm	4,5	6,0	3,6	4,8	1,8	2,3	87,7	84,4	88,8	86,7	91,2	89,9
Företagare	14,4	13,5	9,6	8,3	5,4	4,9	70,9	72,9	76,2	79,4	84,8	86,0
Lantbrukare	34,3	21,1	33,0	17,8	18,8	9,4	48,8	66,1	46,7	68,1	59,7	78,0
<i>H-Region²</i>												
H1 Stockholm	8,8	9,5	5,6	6,1	3,1	3,5	79,4	78,2	83,6	82,5	87,7	86,7
H2 Göteborg-Malmö	11,4	12,1	7,9	8,2	4,2	4,4	76,0	74,8	82,0	81,5	87,3	86,8
H3 Större kommuner	14,6	14,6	11,1	11,1	6,0	6,0	73,0	72,9	77,5	77,4	84,3	84,2
H4 Södra mellanbygden	16,9	16,2	13,2	12,4	7,9	7,1	69,9	70,9	75,2	76,5	81,4	82,8
H5 Norra tätbygden	25,2	23,5	18,4	18,3	11,4	12,2	58,6	60,7	70,0	70,0	78,0	76,9
H6 Norra glesbygden	32,4	29,9	22,9	20,6	14,1	12,6	54,1	56,8	65,3	68,1	72,8	75,4

¹ Köns- och åldersstandardiserade värden. Standardpopulation för respektive år.

² Homogenitetsregioner, indelning efter tätortsgrad och viss geografisk belägenhet.

Trots den kraftiga förbättringen av tandhälsan hos befolkningen i sin helhet kvarstår de socioekonomiska skillnaderna så gott som oförändrade

lingen har varit likartad för män och kvinnor. En något högre andel bland kvinnorna är och har varit utan tänder, men skillnaderna mellan könen har minskat successivt. (Tabell 1)

Tandlösheten minskar snabbast bland tjänstemän

Trots den kraftiga förbättringen av tandhälsan hos befolkningen i sin helhet så kvarstår de socioekonomiska skillnaderna så gott som oförändrade med något enstaka undantag. Avseende tandlöshet förefaller dessa skillnader t o m att ha ökat. I gruppen *Ej facklärd arbetare* minskade andelen tandlösa från 23 procent till 12 procent under 1975-89, dvs en minskning med 47 procent, medan minskningen i gruppen *Tjänstemän på mellan- och högre nivå* var 60 procent (4,5 till 1,8 procent).

Eftersom tandhälsan liksom all hälsa i hög grad hänger samman med ålder och kön, har här även gjorts köns- och åldersstandardiserade procentberäkningar. Som standardpopulation har totalbefolkningen använts. Genom köns- och åldersstandardisering elimineras inverkan av kön och ålder vid procentskattningarna. Bilden blir då något annorlunda och speciellt i de grupper där köns- och åldersfördelningen skiljer sig betydligt från riket i stort. Hos *Lantbrukarna* är denna ålders-effekt tydlig. I denna grupp har andelen tandlösa minskat från 34 till 19 procent, dvs med 45 procent under 1975-1989. Men med kontroll för kön och ålder blir minskningen 55 procent.

En av förklaringarna till detta är att lantbrukarna blivit genomsnittligt äldre sedan mitten av 1970-talet och som grupp betraktat därför inte erfarit samma förbättring av tandhälsan som exempelvis tjänstemännen.

Vid en regional jämförelse framgår att storstadsområdena haft en kraftigare nedgång av tandlösheten än övriga regioner.

Men enbart egna tänder är allt vanligare bland arbetare

När det gäller förekomsten av enbart egna tänder har däremot arbetarna haft en mer positiv utveckling än tjänstemannagrupperna. Från 1975 och fram till slutet av 80-talet har andelen med enbart egna tänder ökat från 61 procent till 74 procent bland facklärd arbetare, vilket är en ökning med 23 procent. För lantbrukarna har motsvarande kraftiga ökning skett först under 80-talet. Detta skall jämföras med att det endast skett en obetydlig ökning bland tjänstemännen. Efter köns- och åldersstandardisering kvarstår den kraftiga ökningen bland arbetarna. Men även om uppgifterna tyder på en viss socioekonomisk utjämning så är det fortfarande betydande nivåskillnader vid slutet av 80-talet, då det skiljer 17 procentenheter mellan icke facklärd arbetare och tjänstemän på mellan- och högre nivå. Det är dessutom anmärkningsvärt att kunna konstatera en ökning i en grupp där nära 9 av 10 personer enbart hade egna tänder redan vid mitten av 70-talet.

Det har även skett en regional utjämning beträffande förekomsten av enbart egna tänder och särskilt kraftig har hälsoförbättringen varit i H-region 6, Norra glesbygden, där endast 54 procent enbart hade sina egna tänder 1975. I slutet av 80-talet hade denna andel stigit till 73 procent, vilket motsvarar en ökning med 35 procent. I stockholmsregionen har motsvarande ökning varit 10 procent.

Största förbättringen av tuggförmågan bland 45-64 åringarna

Nedsatt tuggförmåga definieras som att inte alls eller endast med svårighet kunna tugga hårda saker som hårt bröd eller äpple. År 1975 hade 9 procent av den vuxna befolkningen nedsatt tuggförmåga. 1988-89 var denna andel 6 procent.